

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИНИЩУВАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ У ДРОГОБИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1944–1948)

Наукові розвідки про український визвольний рух 1940-х—1950-х рр. охоплюють різноманітну проблематику, пов'язану як зі специфікою діяльності українського підпілля, заплілля й УПА, так і з засобами та методами антиукраїнської роботи більшовицьких спецорганів. Одним із механізмів боротьби радянської влади, зокрема структур НКВД-МВД і НКГБ-МГБ, з українськими повстанцями було формування (переважно з представників місцевого населення) так званих «истребительных батальонов». Їхня діяльність та значення в українсько-більшовицькому протистоянні, на нашу думку, вивчені недостатньо і потребують подальшого дослідження.

Виникнення та діяльність винищувальних батальйонів (ВБ) у західних областях України висвітлювали І. Білас, В. Сергійчук, Ю. Киричук, С. Макарчук, К. Науменко, О. Лисенко та А. Кентій, Д. Веденєєв і Г. Биструхін¹ та ін. Однак у працях названих науковців не досліджено особливостей цих парамілітарних структур у регіонально-територіальному зрізі. Винятком, щоправда, є

¹ Білас І. *Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х кн.* — Київ, 1994. — Кн. 1. — 432 с.; Сергійчук В. *Десять буремних років. Західноукраїнські землі у 1944–1945 рр. Нові документи і матеріали.* — Київ, 1998. — 944 с.; Сергійчук В. *Самі себе зовуювали. Діяльність винищувальних батальйонів проти українського національно-визвольного руху.* — Київ, 2003. — 80 с.; Киричук Ю. *Український національно-визвольний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика.* — Львів, 2003. — 464 с.; Макарчук С. *Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944–1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) // Дрогобицький краєзнавчий збірник.* — Дрогобич, 2002. — С. 65–91. — Спецвипуск; *Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / Авт. кол.: В. Дзюбак, І. Ільюшин, А. Кентій, С. Кульчицький, О. Лисенко, І. Патриляк.* — Київ, 2005. — 495 с.; Науменко К. *Відродження і функціонування радянської карально-репресивної системи на західноукраїнських землях (1944–1953) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* — Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. — Львів, 2008. — С. 566–577; Веденєєв Д., Биструхін Г. *Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки.* — Київ, 2007. — 568 с.

публікація О. Безносюка², котра стосується участі ВБ в боротьбі проти збройних формувань ОУН і УПА на теренах Станіславщини в 1944—1945 рр. Ми ж ставимо за мету розкрити процес формування, а також комплексно охарактеризувати діяльність (чисельність, завдання, бойова ефективність тощо) ВБ у Дрогобицькій області з другої половини 1944 до 1 червня 1948 р. (час перелідопорядкування ВБ МВД і їх перетворення в групи охорони громадського порядку).

Як відомо, ВБ були створені в перші дні німецько-радянської війни відповідно до постанови Ради народних комісарів СРСР від 24 червня 1941 р. «Про заходи в боротьбі з парашутними десантами і диверсантами противника у прифронтовій зоні». На основі цієї постанови нарком внутрішніх справ Лаврентій Берія наступного дня видав наказ, відповідно до якого у прифронтових областях створювалися загони ВБ, їхні штаби й оперативні групи³. Звісно, формування ВБ відбувалося на різних територіях протягом усієї німецько-радянської війни, однак на західноукраїнських землях цей процес поновлено у зв'язку з навальним наступом радянської армії у 1944 р. 6 серпня 1944 р. від німців було звільнено Дрогобич, і одразу ж на теренах Дрогобиччини розпочалася робота з відновлення радянських окупаційних органів. Уже в середині серпня перший секретар Дрогобицького обкому КП(б)У Сергій Олексенко разом із новопризначеним начальником управління НКВД Дрогобицької області ген. Олександром Сабуровим і заступником начальника штабу винищувальних батальйонів Дрогобицького УНКВД Остапенком видав для секретарів райкомів та начальників райвідділів НКВД Дрогобицької області директиву про формування ВБ з «трудожачих, без відриву їх від виробництва». Згідно з документом, на ВБ покладалися такі завдання: боротьба з парашутними десантами і диверсантами противника, затримання дезертирів Червоної армії і «трудового фронту», забезпечення «революційного порядку» в районі⁴.

² Безносюк О. Винищувальні батальйони в боротьбі проти збройних формувань ОУН і УПА на теренах Станіславщини в 1944–1945 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-освітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2008. – № 14. – С. 364–370.

³ Там само. – С. 365.

⁴ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 5001. – Оп. 2. – Спр. 125. – Арк. 27.

ВБ передбачалось укомплектовувати на основі колишніх партизанських загонів із залученням партійно-радянського активу, комсомольців, безпартійних, фізично здорових жінок і чоловіків, які добре показали себе у ставленні до радянської влади в період німецької окупації. Командирами ВБ слід було призначити начальників РО НКВД чи їхніх заступників, а заступниками командирів з політичної частини — одного з секретарів районного комітету (РК) КП(б)У — за рішенням бюро райкому. Директива зобов'язувала на посади начальників штабів батальйонів добирати осіб, які знають військову справу, здатні організувати оперативно-службову діяльність і бойову підготовку особового складу ВБ, їх обов'язково потрібно було затвердити на засіданнях бюро райкомів КП(б)У. Списки затвердженого командного складу батальйонів наказувалося представити в штаб ВБ УНКВД Дрогобицької області до 1 вересня 1944 р.⁵

Директива вирішувала питання озброєння ВБ (використовувати трофейну зброю, підібрану на полі бою і відібрану в місцевого населення), військової підготовки особового складу (проводити за програмою, розробленою штабом ВБ УНКВД з розрахунку 20 годин на місяць), політичної підготовки (проводити за програмою РК КП(б)У у вільний від роботи час), транспортного забезпечення (закріпити за батальйоном автівку будь-якої організації району і необхідну кількість гужового транспорту, щоб мати змогу швидко перекинути бійців у район бойових дій), харчового забезпечення (зобов'язати райторги заготовити для ВБ триденний запас харчів і тримати його на випадок проведення бойових операцій), організації зв'язку (створити при ВБ групи зв'язку) та підтримки місцевого населення (у всіх населених пунктах області зорганізувати з місцевих мешканців групи сприяння ВБ і покласти на них обов'язок інформувати «ястребків» про висадку парашутних десантів, появу шпигунів і диверсантів противника чи просто підозрілих осіб), грошового утримання (бійцям ВБ за період участі в операціях зберігати оклад за місцем праці, а в колгоспах — здійснювати нарахування трудовнів) та інші організаційні моменти (зокрема виділення і обладнання приміщень для ВБ). Перші секретарі РК КП(б)У і начальники РО НКВД не пізніше як через

⁵ Там само. — Арк. 27–28.

15 днів після отримання цієї директиви повинні були закінчити організацію ВБ, забезпечивши їх необхідним озброєнням, транспортом і приміщеннями⁶.

Зауважимо, що завдання ВБ у зв'язку з остаточним «звільненням» території України від нацистів до кінця 1944 р. суттєво змінилися: їх переорієнтували на боротьбу з визвольним рухом. У структурно-оперативному плані ВБ підлягали відділам боротьби з бандитизмом. Одним із першорядних завдань створеного 1 грудня 1944 р. Головного управління боротьби з бандитизмом НКВД СРСР була «організація винищувальних батальйонів, їх навчання, матеріальне забезпечення й оперативне використання»⁷. Крім участі в боротьбі з «бандами» та виловлюванні дезертирів, бійці ВБ виконували охоронну службу в селах і містах, на підприємствах та в установах (зокрема заводах, фабриках, радгоспах, колгоспах, РО НКВД тощо), а також на залізницях і шосейних шляхах. До прикладу, на теренах області в грудні 1944 р. силами ВБ (52 групи загальною чисельністю 320 осіб) охоронялося 49 залізничних і 3 шосейних мостів⁸. Окрім цього, бійці ВБ та учасники груп сприяння наприкінці війни «обслуговували» в області ще й 21 пост повітряного спостереження⁹.

Пізніше ВБ виконували й інші завдання, зокрема, охороняли виборчі комісії під час виборів до Верховної ради СРСР (10 лютого 1946 р.) та Верховної ради УРСР (9 лютого 1947 р.), допомагали збирати різноманітні податки («контингенти»), позики тощо. Наприклад, у с. Липа Комарнівського району 5 вересня 1946 р. збирати контингенти допомагали чотири «ястребки»¹⁰. У повстанському звіті про події в Крукеницькому районі від 25 жовтня до 25 грудня 1947 р. йдеться про ВБ у с. Пнікут, який більшовики використовували як «допоміжний елемент» для «стягання всяких большевицьких данин, податків та залишків контингенту»¹¹. Інколи ВБ залучали до виселення людей. Зокрема, 27 грудня 1944 р. взвод Боринського ВБ (18 осіб) під командуванням начальника штабу

⁶ ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 2. – Спр. 125. – Арк. 27–28.

⁷ Білас І. Репресивно-каральна система... – Кн. 1. – С. 258.

⁸ ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 6. – Спр. 47. – Арк. 9.

⁹ Там само. – Арк. 10.

¹⁰ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 78. – Арк. 357.

¹¹ Там само. – Т. 77. – Арк. 20.

батальйону мол. лейт. Нагорняка разом із 20 бійцями прикордонної застави брав участь у виселенні сімей повстанців із с. Задільське¹².

Принципи формування ВБ передбачали добровільність, однак насправді задля виконання партійно-урядової директиви використовувалися будь-які засоби — від звичайнісінького адміністрування аж до шантажу і насильства. У звіті оунівського підпілля щодо пропагандивної роботи у Стрийському, Скільському, Славському, Боринському і Турківському районах (документ датований 1950 р., але дає огляд подій від часу поновлення радянської окупації) зазначається: «Усе зорганізовано при допомозі насильства. В тій цілі роблено облави на села, відбувалися горезвісні людоловлі, арештовано і тортуровано людей. Замість до ФЗН* і ча**, [...] забирали молодь в стрибки»¹³. В іншому повстанському звіті за грудень 1945 р. (невідомо, хто звітував, але документ потрапив до рук працівників Дрогобицького УНКВД, і в ньому згадано села Боринського р-ну) читаємо: «Заходи по яструбках проходять так: роблять облави на село, прямо оточують село, ловлять всіх чоловіків і нікому нічого не кажучи беруть в істребітелі. В істребітелі набирають не спитавши жодного чоловіка, хоче він чи не хоче; якщо не хоче — б'ють і арештовують. Було декілька випадків, що того, хто не хотів арештували і досі тримають»¹⁴. Подібну інформацію наведено у звіті районного пропагандиста 'Горбая' (грудень 1945): «[...] в селах де підступи нам важкі, організують насильно [...] великі загони істребітелів (по 50 чоловік в селі) [...]»¹⁵.

Створення ВБ і груп сприяння в західноукраїнських областях, зокрема і в Дрогобицькій, було справою вкрай важкою з огляду на те, що місцеве населення широко підтримувало оунівське підпілля й формування УПА та не бажало надавати допомогу більшовикам. Це відзначали й радянські посадовці. У «Доповідній записці про оперативно-службову діяльність винищувальних батальйонів УНКВД в Дрогобицькій обл. за грудень місяць 1944 р.» (за підписом О. Сабурова) вказано на труднощі з організацією груп сприяння

¹² ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 9.

* ФЗН — школа фабрично-заводського навчання.

** Так у тексті. Йдеться про Червону армію.

¹³ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 73. — Арк. 141.

¹⁴ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 219. — Арк. 165.

¹⁵ Там само. — Арк. 170.

ВБ, зокрема на відсутність «відповідного контингенту в населених пунктах», а також «боязнь терористичних актів з боку бандитів» (це особливо відзначали начальники штабів ВБ Новострілищанського, Журавненського, Ходорівського, Славського, Боринського, Стрийського, Жидачівського і Хирівського р-нів)¹⁶. Аналізуючи процес формування ВБ в Дрогобицькій області, виділимо декілька категорій населення, яких вдалося (добровільно та примусово) залучити до ВБ у 1944—1948 рр.

1) Робітники та працівники радянських установ і організацій у містах. Ця група була кількісно найменшою, але її представники потрапили до радянських парамілітарних формувань найраніше — з огляду на те, що спочатку ті інтенсивно формувалися саме в містах. Наприклад, на грудень 1944 р. 85% бійців Самбірського ВБ мешкали у районному центрі¹⁷.

2) Селяни-бідняки, які піддалися радянській агітації чи силовому тиску. Для прикладу, секретар Добромільського райкому компартії Дудніков наказував посилити склад ВБ за рахунок селянської бідноти, відданої радянській владі¹⁸. Серед таких селян були й особи «ідеологічно вишколені», як, наприклад, «істребки» з с. Летня Меденицького району (це село ще з кінця XIX ст. перебувало під впливом москвофілів, а в міжвоєнний період — Комуністичної партії Західної України /КПЗУ/).

3) Репатріанти з Німеччини та інших європейських країн (здебільшого колишні оstarбайтери; не раніше 1945 р.), яких під загрозою виселення до Сибіру змушували співпрацювати з радянською владою.

4) Демобілізовані з Радянської армії (знову ж не раніше 1945 р.). Про це говорить і цитований вище повстанський звіт з кінця 1945 р.: «Переважно підбирають тих, хто вернувся з Німеччини і демобілізованих. Особливо останні не хочуть іти, кажучи: “Давайте мене в армію або на роботу, а в істребителі не підуть”»¹⁹.

5) Комсомольці (передовсім місцеві) і «актив». Згідно з постановою Дрогобицького обкому КП(б)У від 8 січня 1946 р., О. Сабурову наказувалося до 1 лютого 1946 р. «втягнути» (*sic!*) до ВБ в кожному

¹⁶ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 10.

¹⁷ Там само. — Арк. 6.

¹⁸ Там само. — Арк. 64.

¹⁹ Там само. — Оп. 7. — Спр. 219. — Арк. 165.

селі передусім демобілізованих, комсомольців і актив села²⁰. Уже на 20 жовтня 1946 р. в 316 сільських батальйонах було 930 комсомольців, із них 87 — затверджені комсоргами ВБ. У Нижньо-Устрицькому районі з 59 молодих людей, що перебували в складі 10 ВБ (загальною чисельністю 102 бійці), 30 були комсомольцями. З 14 бійців ВБ с. Чорне цього ж району 10 осіб на той час були членами ВЛКСМ²¹. 25 червня 1947 р. секретар Дрогобицького обкому Лисенко повідомляв відділ західних областей ЦК КП(б)У, що в області триває поступове поповнення чисельності груп ВБ за рахунок комсомольців і «кращої частини сільської молоді»²².

б) Колишні бійці УПА, які «зголосилися» до місцевих відділів НКВД з огляду на амністії. Характерною в цьому плані є доля мешканця с. Літиня Меденицького району Дмитра Боднара, який у 1944 р. вступив до УПА, воював на Лемківщині в сотні під командуванням 'Бульби', пізніше — в сотні 'Крісового', згодом — у самооборонному кушовому відділі (СКВ) рідного села. Однак у лютому 1945 р. він «зголосився» до РО НКВД в Меденичі і, щоб уникнути мобілізації, вступив до ВБ²³. Як свідчать документи українського підпілля, зокрема звіт за червень 1946 р., в якому подано кількісну характеристику ВБ в Турківському районі, переважна більшість стрибків у селах цього району (крім с. Ісаї) — «це наші «зголошенці»»²⁴.

Слід зазначити, що партійне керівництво області планувало створити ще й спеціальні ВБ, складені винятково з комуністів і комсомольців. Так, у листі до міністра внутрішніх справ УРСР Тимофія Строкача і командувача внутрішніх військ Фадеева від 23 вересня 1946 р. секретар Дрогобицького обкому С. Олексенко зізнається, що на минулій нараді у Львові висунув пропозицію озброїти комуністів і комсомольців та створити з них ВБ з огляду на недостатню кількість сил для боротьби з «українсько-німецькими націоналістами». Однак генсек Микита Хрущов не підтримав цієї пропозиції²⁵.

²⁰ Там само. — Спр. 218. — Арк. 13; Там само. — Оп. 6. — Спр. 53. — Арк. 175.

²¹ Там само. — Оп. 7. — Спр. 66. — Арк. 218.

²² Там само. — Оп. 8. — Спр. 264. — Арк. 326.

²³ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 52. — Арк. 27.

²⁴ Там само. — Т. 78. — Арк. 278.

²⁵ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 220. — Арк. 35.

Етнічний склад ВБ загалом відображав національну специфіку регіону, а отже переважали в них українці. Проте на початковому етапі творення ВБ радянські карально-репресивні органи прагнули залучати до батальйонів якомога більше поляків (зважаючи на загострення українсько-польського протистояння в 1943—1944 рр.) і використати їх в антиукраїнських акціях. Як свідчить повстанський «Суспільно-політичний огляд терену від 1.11.1944 до 15.11.1945», «в кожному райцентрі і містечку є істрибітельний батальйон, зложений переважно з неукраїнського елементу. Останньо почали більшовики організувати стрибків по селах переважно з українців»²⁶ (ідеться про кінець 1944 — початок 1945 р.). Виконувач обов'язків прокурора УССР С. Шугуров 5 грудня 1944 р. інформував секретаря ЦК КП(б)У Дмитра Коротченка про те, що в Комарнівському районі за вказівкою керівника райвідділу НКВД Рябкова винищувальний загін був організований винятково з осіб польської національності²⁷. На 1 січня 1945 р. у винищувальних загонах Дрогобицької області нараховувалося 5 660 осіб, з яких росіян — 460, українців — 3 849, поляків — 1 288, євреїв — 58, циганів — 6, білорусів — 5, 1 татарин²⁸. Отже, польські «ястребки» складали 22,75% від загальної кількості бійців. Погодьмося, що це доволі значна цифра, адже на той час в області на 1 млн населення припадало приблизно 125 тис. поляків — тобто 12,5%.

З огляду на переселення представників польської нацменшини з України до Польщі кількість поляків у ВБ поступово зменшувалася. Під час наради секретарів РК КП(б)У, начальників райвідділів НКВД і НКГБ при Дрогобицькому обкомі КП(б)У 1 лютого 1945 р. О. Сабуров заявив: «Там (у Стрию. — Авт.) у винищувальний батальйон* набрали поляків, а вони виїхали до Польщі»²⁹. Крім того, НКВД уже з кінця 1944 і особливо в 1945 р. проводив чистку ВБ від бійців-поляків, яким часто та небезпідставно інкримінували причетність до Армії крайової або розбійницьке поводження з українським населенням. Про це засвідчив і згаданий повстанський «огляд терену», де сказано, що «поляків-істребків большевики

²⁶ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 302.

²⁷ Сергійчук В. Десять буремних років. — С. 170.

²⁸ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 5.

* Так у тексті.

²⁹ Там само. — Спр. 43. — Арк. 50.

багато виарештували»³⁰. Однак навіть у 1946 р. існували села, де ВБ складалися винятково з поляків. Для прикладу, в червні 1946 р. в с. Сусідовичі Старосамбірського району винищувальна група нараховувала 10 бійців — усі поляки³¹. В першій половині грудня 1947 р. більшовики створили в с. Пнікут Крукеницького району ВБ (80 осіб) винятково з місцевих поляків³².

Віковий склад та освітній рівень бійців ВБ найкраще демонструє «Список груп винищувальних батальйонів» (Старосамбірський р-н, березень 1945; за підписом заступника начальника РО НКВД Бурегі). У ньому найстаршим «бійцем» є Андрій Колток 1889 р. н., наймолодшим — Йосип Теребух 1925 р. н. Більшість бійців — 1899—1915 рр. н. з освітою 2—3 класи народної школи³³.

Чисельність ВБ в Дрогобицькій області протягом 1944—1948 рр. неодноразово змінювалася у бік як зростання, так і зменшення. Радянські документи свідчать, що на 1 грудня 1944 р. в області існувало 29 ВБ (у всіх 28 районах і обласному центрі. — *Авт.*) чисельністю 6 157 осіб. Однак протягом грудня цього року з ВБ вибуло 647 осіб (зокрема, до Червоної армії — 483, на навчання — 29, виїхало до Польщі — 83, виключено через хворобу — 7), але прибуло 150 новачків. Тож на 1 січня 1945 р. у складі ВБ Дрогобицької області нараховувалося 5 660 бійців³⁴. Попри це радянські спецоргани фіксували недоукомплектування ВБ в тих чи інших районах області. Так, на 1 січня 1945 р. в Журавненському районі було 142 бійці проти норми у 145, у Сколівському, відповідно — 120/145, у Стрілківському — 95/145, у Стрийському — 115/180, у Рудківському — 86/145, у Боринському — 133/145. ВБ інших районів нараховували вдвічі або й майже утричі більшу кількість бійців, ніж передбачалося. Наприклад, у Ходорівському районі ВБ мав налічувати 145 осіб, але налічував 313, у Дрогобицькому, відповідно — 145/281, у Комарнівському — 110/308, у Добромильському — 145/324, у Славському — 110/233, у Мостиському — 145/360³⁵ (див. Табл. 1.)

³⁰ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 304.

³¹ Там само. — Т. 78. — Арк. 290.

³² Там само. — Т. 77. — Арк. 20.

³³ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр 48. — Арк. 196—197зв.

³⁴ Там само. — Спр. 47. — Арк. 5.

³⁵ Там само. — Арк. 1.

ТАБЛИЦЯ 1.

Чисельність і бойова діяльність винищувальних батальйонів
у Дрогобицькій області за грудень 1944 р.
(дані на 1 січня 1945 р.)³⁶

№	Райони*	Необхідна к-сть бойців	Реальна к-сть бойців	Затрима- но осіб	З них «банди- тів»	Убито
1	Боринський	145	133	251	21	36
2	Бориславський	180	228	1	—	—
3	Добромильський	145	324	131	14	—
4	Дрогобицький сільс.	145	281	183	8	—
5	Дублянський	110	109	51	15	5
6	Жидачівський	145	152	55	8	7
7	Журавненський	145	142	31	18	20
8	Комарнівський	110	308	100	85	13
9	Крукеницький	110	195	56	1	—
10	Меденицький	110	138	278	86	85
12	Медиківський	110	132	41	—	—
13	Мостиський	145	360	115	—	—
14	Новострілицанський	110	200	124	7	2
15	Підбузький	110	200	29	14	3
16	Рудківський	145	86	81	5	—
17	Самбірський	145	297	108	6	13
18	Сколівський	145	120	79	29	8
19	Славський	110	233	33	20	13
20	Судовишлянський	110	218	120	10	—
21	Старосамбірський	110	213	73	1	—
22	Стрийський	180	115	312	252	26
23	Стрільківський	145	95	10	2	2
24	Хирівський	75	120	33	4	—
25	Ходорівський	145	313	149	21	12
	Загалом	3 130	4 712	2 444	627	245

³⁶ Таблицю складено на основі «Зведення про чисельність і бойову діяльність ВБ в Дрогобицькій області за грудень 1944 р. (1 січня 1945 р.)» (без підпису; див.: ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 1).

* Немає даних за Турківським, Миколаївським, Нижньоустицьким, Нижанковицьким районами.

На жаль, радянські документи кінця 1944 — початку 1945 р. вказують лише загальну кількість зареєстрованих бійців ВБ у Дрогобицькій області й не дають навіть приблизних даних про те, скільки з цих «бійців» були озброєними (такі дані з'являються лише в 1946 р.) Щоправда, в одному з документів стверджується, що на 15 січня 1945 р. в області нараховувалося 6 013 бійців, які мали в арсеналі 2 148 гвинтівок, 168 автоматів, 72 ручні кулемети і 20 станкових кулеметів³⁷. Простий підрахунок показує, що цим можна було озброїти лише 2 388 осіб. Невідомо також, скільки із вказаної у радянських документах кількості бійців ВБ були бійцями саме ВБ, а не допоміжних формувань. Зауважимо, що за вказівкою НКВД УРСР від 13 листопада 1945 р. всі парамілітарні формування (навіть дрібні групи) почали називати винищувальними батальйонами, а їх чисельність планувалося довести до 20—30 бійців³⁸. Тож у свої довідки та звіти радянські спецоргани вносили загальну кількість учасників парамілітарних формувань, у тому числі й груп сприяння та груп самоохорони. Саме цим можна пояснити різку відмінність цифр у радянських документах. Так, за одними даними, на 15 грудня 1945 р. в області було створено 166 ВБ (точніше, взводів або відділень, котрі в документах, як зазначалося, почали гордо іменувати «батальйонами») загальною кількістю 2 811 осіб³⁹, за іншими — на 30 грудня 1945 р. — 191 ВБ чисельністю 3 108 бійців⁴⁰, за третіми — на 20 січня 1946 р. — 275 ВБ з особовим складом у 4 754 особи⁴¹, а за четвертими — уже через місяць (на 20 лютого 1946 р.) в Дрогобицькій області нараховувалося 415 ВБ із загальною чисельністю особового складу 6 616 бійців, із них озброєними були лише 3 151, тобто 47,6%. (див. Табл. 2). Зростання особового складу протягом лише двох місяців більш ніж удвічі, на нашу думку, можна пояснити тільки довільними приписками.

³⁷ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 58.

³⁸ Веденєєв Д., Биструхін Г. Двобій без компромісів. — С. 331—332.

³⁹ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 53. — Арк. 209.

⁴⁰ Там само. — Арк. 269.

⁴¹ Там само. — Оп. 7. — Спр. 218. — Арк. 41.

ТАБЛИЦЯ 2.

Чисельність ВВ в Дрогобицькій області на 20 лютого 1946 р.⁴²

№	Райони	К-сть сіль- рад	К-сть ВВ	К-сть бійців	з них озброєні
1	Бориславський	2	8	140	140
2	Бобринський	25	22	399	220
3	Дрогобицький	35	13	342	330
4	Добромільський	20	16	247	155
5	Дублінський	23	20	388	100
6	Жидачівський	22	18	101	75
7	Журавнівський	23	11	140	60
8	Комарнівський	25	6	91	63
9	Крукеницький	22	6	96	96
10	Меденицький	18	12	240	120
11	Мостиський	21	8	77	77
12	Медиківський	12	12	221	50
13	Нижанковицький	13	13	270	135
14	Новострілицанський	27	12	152	63
15	Нижньоустрицький	26	18	302	120
16	Миколаївський	21	10	189	75
17	Підбузький	17	18	223	65
18	Рудківський	35	22	346	154
19	Стрийський	48	23	281	230
20	Самбірський	35	34	820	305
21	Сколівський	23	22	225	71
22	Славський	28	12	177	65
23	Старосамбірський	26	16	160	43
24	Судовишнянський	23	16	153	72
25	Стрілківський	30	8	78	30
26	Турківський	25	24	410	124
27	Хирівський	17	14	242	53
28	Ходорівський	25	6	106	60
	Загалом	667	415	6 616	3 151

Уже через два тижні (на 5 березня 1946 р.) загальна кількість бійців ВВ (422 батальйони) Дрогобицької області зросла до 7 150 осіб,

⁴² Таблицю складено на основі «Довідки про кількість ВВ і їх озброєння в Дрогобицькій області станом на 20 лютого 1946 р.» (за підписом начальника відділу БВ УНКВД полк. Голубева; ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 218. — Арк. 134).

із них озброєними були 3 287⁴³ — тобто майже 46%. Як бачимо, попри зростання чисельності ВБ кількість озброєних бійців відносно їхньої загальної кількості знизилася на 1,6%. Особливо вражають ВБ Самбірського району, чий кількісний склад сягнув 835 осіб, хоча озброєних бійців залишилося стільки ж, скільки й було — 305. Невтішна ситуація склалась і для ВБ Мостиського РО МВД: їхня загальна чисельність зросла до 277 осіб, хоча кількість озброєних бійців зменшилася з 77 (станом на 20 лютого 1946 р.) до 41.

Протягом квітня—липня 1946 р. відбулися значні зміни в кількісному складі ВБ. Як відомо, 18 квітня цього року оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про посилення політичної роботи, підвищення більшовицької пильності та бойової виучки у винищувальних батальйонах західних областей УРСР», яка передбачала перетворення ВБ в «морально-політично стійкі й організаційно зміцнені бойові підрозділи, здатні вести активну боротьбу з залишками українсько-німецьких націоналістів». Для цього, зокрема, планувалося провести пильну перевірку складу всіх ВБ та «очистити їх від ворожих елементів, а також від осіб, що раніше були в бандах і не довели своєї відданості радянській владі активною боротьбою з бандитизмом». Постанова також зобов'язувала органи МВД і МГБ УРСР докорінним чином покращити агентурну роботу серед особового складу ВБ і забезпечити наявність у кожному батальйоні не менше 2-3 «секретних сотрудников»⁴⁴.

«Чистка» ВБ призвела до розформування десятків підрозділів. Власне розформування відбувалося за вказівками МВД УРСР від 28 квітня і 28 травня 1946 р. На 30 квітня в Дрогобицькій області нараховувалося 465 батальйонів загальною чисельністю 7 323 особи (за іншими даними, на 1 травня було 7 423 особи⁴⁵). З них у травні розформували 89 (838 бійців; за іншими даними, «скоротили» 88 батальйонів чисельністю 1 174 бійці⁴⁶). Найбільшу кількість батальйонів розформували в Миколаївському (18 ВБ чисельністю 90 осіб), Комарнівському (14 — 249 осіб), Жидачівському (9 — 110 осіб) районах⁴⁷. На 1 червня 1946 р., за радянськими документами, залишилося

⁴³ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 218. — Арк. 179.

⁴⁴ Сергійчук В. Десять буремних років... — С. 488.

⁴⁵ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 31.

⁴⁶ Там само. — Арк. 31.

⁴⁷ Там само. — Арк. 28 — 29.

376 батальйонів — 6 349 бійців⁴⁸. У червні кількість батальйонів зменшилася ще на 38 (597 бійців): у Боринському районі — на 13 (215 осіб), у Турківському — на 11 (170 осіб), у Підбузькому — на 10 (158 осіб)⁴⁹.

Зауважимо, що в радянських документах, які відображають процес розформуванням ВБ, трапляються неточності. Так, якщо на 1 травня було 7 423 бійці, а протягом травня звільнили 1 174 особи, то на 1 червня залишилося не 6 349 бійців, як сказано в документах, а 6 249. Однак такі розходження можуть бути пояснені тим, що водночас із розформуванням ВБ, яке проводили згідно з рішенням партії, місцеві райвідділи МВД набирали нових бійців і формували нові батальйони. Для прикладу, лише в квітні 1946 р. в Комарнівському районі було утворено 8 батальйонів «ястребків», у Новострілицанському — 4, в Мостиському, Рудківському і Нижньоустрицькому — по одному, а в травні 1946 р. ще один ВБ виник у Дублянському районі⁵⁰. Унаслідок такого «реструктурування» в Дрогобицькій області на 1 липня 1946 р. залишилося 338 ВБ, з них 122 озброєних (1 934 бійці) та 216 неозброєних (3 595 осіб)⁵¹.

Проте, як свідчить «Довідка про заходи з виконання рішення оргбюро ЦК КП(б)У від 18 квітня 1946 р. щодо винищувальних батальйонів Дрогобицької області», на 15 липня 1946 р. в області було вже 359 винищувальних батальйонів (найбільше — у Стрийському р-ні — 30, Боринському — 26, Рудківському — 25, Комарнівському і Самбірському — по 21) загальною чисельністю 6 132 бійці (найбільше — в батальйонах Боринського р-ну — 556, Дублянського — 360, Рудківського — 350)⁵². Щоправда, озброєними бійці були лише у 101 батальйоні (1 725 осіб). Помітно скоротилася кількість ВБ у Самбірському районі порівняно з березнем 1946 р. — з 34 до 8 (з 835 до 104 бійців), з яких озброєними виявилися всього 2 (25 бійців). Найбільша кількість неозброєних бійців була в батальйонах Боринського (448 осіб) та Дублянського (321 особа) районів. Зауважимо, що в усіх ВБ Дрогобицької області на той час працювали 19 реzydentів та 191 «агент-осведомитель»⁵³.

⁴⁸ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 31.

⁴⁹ Там само. — Арк. 28–29.

⁵⁰ Там само. — Арк. 31.

⁵¹ Там само. — Арк. 28–29.

⁵² Там само. — Арк. 26.

⁵³ Там само.



Вишкіл підрозділу винищувального батальйону. Проводить офіцер НКВД

Активне розформування ВБ в Дрогобицькій області не пройшло повз увагу партійного керівництва республіки. В постанові Політбюро ЦК КП(б)У про стан боротьби з українськими націоналістами в західних областях УРСР від 4 жовтня 1946 р. зазначалося: «Особливо погано керують винищувальними батальйонами в Дрогобицькій області. Замість зміцнення існуючих винищувальних батальйонів і створення нових, як цього вимагало рішення ЦК КП(б)У від 18 квітня 1946 р., Дрогобицький обком КП(б)У і органи МВД, не бажаючи займатися клопіткою працею, стали на шлях масового розформування винищувальних батальйонів»⁵⁴. Тож, зваживши на критику, управління МВД Дрогобицької області стало поступово збільшувати кількість озброєних бійців ВБ. На початку грудня 1946 р. секретар Дрогобицького обкому І. Горобець повідомляв організаційно-інструкторський відділ ЦК КП(б)У про те, що на 1 грудня 1946 р. в області існує 118 ВБ у складі 2 276 озброєних бійців (див. Табл. 3), а також більше 100 батальйонів у складі 1 500 незброєних бійців. Водночас він скаржився, що й досі повністю не виконано постанову ЦК КП(б)У про доведення числа бійців ВБ області до 5 000 озброєних людей⁵⁵.

⁵⁴ Сергійчук В. *Десять буремних років*. — С. 533.

⁵⁵ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 220. — Арк. 82; Там само. — Оп. 7. — Спр. 66. — Арк. 259.

ТАБЛИЦЯ 3.

Кількість ВБ в Дрогобицькій області на 1 грудня 1946 р.⁵⁶

№	Райони	К-сть ВБ	Загальна к-сть бійців
1	Бориславський	4	150
2	Бобринський	5	85
3	Дрогобицький	4	70
4	Добромильський	4	112
5	Дублінський	5	63
6	Жидачівський	4	113
7	Журавнівський	1	18
8	Комарнівський	6	143
9	Крукеницький	4	100
10	Меденицький	3	94
11	Мостиський	5	101
12	Медиківський	10	200
13	Нижанковицький	2	48
14	Новострілицанський	6	63
15	Нижньоустріцький	7	118
16	Миколаївський	4	90
17	Підбузький	3	84
18	Рудківський	7	101
19	Стрийський	4	102
20	Самбірський	4	75
21	Сколівський	4	53
22	Славський	2	44
23	Старосамбірський	3	31
24	Судововишнянський	3	36
25	Стрільківський	2	32
26	Турківський	5	46
27	Хирівський	3	43
28	Ходорівський	4	60
	Загалом	118	2 276

⁵⁶ Таблицю складено на основі «Справки о наличии сельских истребительных батальонов Дрогобычской области по состоянию на 1 декабря 1946 г.» (за підписом начальника відділу боротьби з бандитизмом (ББ) УМВД Дрогобицької області полк. Голубева): ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 7. – Спр. 221. – Арк. 71.

Як бачимо, кількість озброєних ВБ порівняно з липнем 1946 р. дещо зменшилась, але зросла кількість бійців у них — з 1 934 до 2 276. Найбільші батальйони на той час були в Медиківському (200 осіб на 10 ВБ), Нижньоустрицькому (118/7), Комарнівському (143/6), Бориславському (150/4) районах⁵⁷. Однак деякі наведені у Таблиці 3 дані не зовсім відповідають дійсності. 11 грудня 1946 р. керівництво обласного управління МВД відзначало недоукомплектування ВБ. О. Сабуров підкреслював, що й досі не доведено чисельність ВБ в районах до норм, затверджених 7 серпня 1946 р. бюро обкому КП(б)У (на жаль, ми не виявили цього рішення бюро Дрогобицького обкому про норми чисельності ВБ в р-нах⁵⁸). На 11 грудня, для прикладу, в Старосамбірському районі було розформовано всі 3 батальйони, тоді як рішенням бюро обкому встановлювалася кількість особового складу ВБ на цій території у 170 бійців. У Судовишлянському районі, за даними О. Сабурова, було лише 10 бійців зі 150 визначених партійним рішенням, у Стрілківському — 32 зі 170, у Турківському — 46 зі 150⁵⁹.

19 лютого 1947 р. ВБ разом з обласним управлінням і районними відділами боротьби з бандитизмом були передані з МВД до структур МГБ. У Дрогобицькій області органам МГБ було передано 125 батальйонів загальною чисельністю 2 477 озброєних бійців. На той час у них на озброєнні було 163 кулемети, 1 134 автомати, 5 309 гвинтівок, 5 180 гранат⁶⁰. Проте менш ніж за півроку кількість бійців ВБ різко зменшилася: 1 червня 1947 р. в області нараховувалося 116 ВБ загальною чисельністю 1 826 бійців⁶¹. Це було наслідком чергової (протягом березня—квітня 1947) «чистки» ВБ у Дрогобицькій області (а також у Чернівецькій та Станіславській обл.) від «оунівської агентури» та «осіб, непридатних до несення служби у винищувальних батальйонах з різних причин»⁶². На жаль, нам не вдалося розшукати інформацію про кількість і чисельність ВБ в Дрогобицькій області наприкінці

⁵⁷ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 71.

⁵⁸ Відомо, однак, що 3 серпня 1946 р. бюро обкому КП(б)У Дрогобицької обл. розглядало питання «Про додаткові заходи з покращення діяльності винищувальних батальйонів» (ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 220. — Арк. 90).

⁵⁹ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 8. — Спр. 265. — Арк. 160.

⁶⁰ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні... — Кн. 1. — С. 281.

⁶¹ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 8. — Спр. 264. — Арк. 326.

⁶² Сергійчук В. Десять буремних років. — С. 567.

1947 р. та на час їх передачі знову до компетенції МВД, що відбулася 1 червня 1948 р.

Бойова підготовка особового складу ВВ у Дрогобицькій області здійснювалася на основі плану, розробленого штабом ВВ управління НКВД (на грудень 1944 р. начальником обласного штабу був май. Смірнов, а його заступником — кап. Павлов⁶³), — вище вже мовилося про те, що на військову підготовку бійців відводилося 20 годин на місяць. *Політвиховна робота з «ястребками»* лягала на плечі райкомів компартії.

Наперед зауважимо, що рівень бойової та політичної підготовки бійців ВВ був «ахіллесовою п'ятою» цих парамілітарних формувань протягом усього часу їхнього існування. На засіданнях обкому та райкомів КП(б)У, коли йшлося про участь ВВ в боротьбі проти українського визвольного руху, обов'язково поставало питання підвищення якості бойового і політичного навчання бійців. Уже 22 вересня 1944 р. С. Олексенко в листі до секретарів райкомів зауважив, що в Меденицькому, Добромильському, Судовишнянському, Медиківському, Рудківському, Ходорівському та інших районах «послаблена праця з бійцями винищувальних батальйонів». «Батальйони повністю не укомплектовані, політична праця з бійцями не проводиться, внаслідок чого батальйони не виконують основних своїх завдань активної боротьби з бандами УПА та УНРА*, а більше несуть охоронну службу в районному центрі. Все це має місце тому, що районні відділи НКВС не достатньо працюють над питанням бойової підготовки бійців винищувальних батальйонів, а РК КП(б)У не контролюють та не допомагають органам НКВС, не надають необхідної практичної допомоги»⁶⁴.

На листопад і грудень 1944 р. штаб ВВ обласного УНКВД розробив програму бойової підготовки «ястребків», відповідно до якої на тактичну підготовку відводилося 4 год. на місяць, на спецтактичну — 22 год., на вогневу — 10 год., на стройову — 4 год. (загалом 40 год.)⁶⁵. Одначе, як свідчить «Доповідна записка про

⁶³ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 11.

* Українська народно-революційна армія — від липня 1943 р. назва загонів Тараса Боровця — 'Бульби', що діяли на Волині та Поліссі.

⁶⁴ Там само. — Оп. 2. — Спр. 125. — Арк. 21.

⁶⁵ Там само. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 5.

оперативно-службову діяльність винищувальних батальйонів УНКВД у Дрогобицькій області (за грудень 1944 р.)», ця програма не була виконана повністю: на тактичну підготовку витратили 3 год., на спецтактичну — 10 год., на вогневу — 7 год., на стройову — 7 год., на вивчення статутів Червоної армії — 2 год. (загалом 29 год.). Недовиконання пояснювали постійним залученням бійців ВБ до оперативних завдань⁶⁶. Політична підготовка ВБ за грудень 1944 р. включала такі теми: 1) успіхи Червоної армії в боротьбі проти німецько-фашистських окупантів; 2) звернення уряду УРСР до населення західних областей України; 3) боєць-«істрібітель» — захисник Батьківщини. Тривалість політвиховання всіх ВБ області в цьому місяці становила 8 годин⁶⁷.

Про рівень бойової підготовки й мобільності ВБ яскраво свідчать результати перевірки боєготовності у 12 ВБ, здійсненої методом навчальних тривог (збору ВБ на тривогу до РО НКВД). Заголом було проведено 42 збори, з них 21 нічний. Зокрема, Самбірському ВБ влаштували 2 нічних тривоги, на які в середньому прийшло 85% особового складу, причому ті бійці, котрі мешкали в місті, з'являлися через 1 годину, а мешканці сіл — через 3. Ще «кращі» результати продемонстрував Стрийський ВБ: ті бійці, котрі мешкали в місті, на дві денні тривоги збиралися в середньому за 2,5 год у складі 65%. Дрогобицький сільський ВБ на тривогу збирався до райвідділу НКВД аж 3 год., хоч і майже в повному складі (95%). В інших ВБ часові показники були дещо кращими, однак майже ніде до місця збору не прибуло 100% особового складу (за винятком Боринського ВБ, який, щоправда, збирався 40 хвилин)⁶⁸.

У наступні роки, попри всі директиви і партійні постанови, стан бойової та політичної підготовки бійців ВБ залишав бажати кращого. Наприклад, план навчання особового складу ВБ у першому півріччі 1946 р. включав 96 год. політичної підготовки, але було виконано 60 год. Із 36 год. спецтактичної підготовки виконано 30, із 24 год. стройової — 20, із 6 год. санітарної — 4, і лише 4 години, відведені на вивчення статутів Червоної армії, виконано

⁶⁶ Там само. — Арк. 6.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само. — Арк. 6–7.

повністю⁶⁹. У згаданій постанові оргбюро ЦК КП(б)У «Про посилення політичної роботи, підвищення більшовицької пильності та бойової виучки у винищувальних батальйонах західних областей УРСР» (від 18 квітня 1946) були вказані мінімальні норми навчальних годин у підготовці бійців ВБ: не менше 4 год. на тиждень для політзанять і не менше 4 год. на 10 днів для бойової підготовки⁷⁰ (як бачимо, для політвиховання відводилося більше часу, і це не дивно, адже слід було опанувати свідомість західноукраїнського «ястребка», перш ніж навчити його стріляти). Проте ці нормативи не виконувалися. О. Сабуров у доповідній записці на ім'я секретаря Дрогобицького обкому І. Горобця від 11 грудня 1946 р. писав, що в Боринському, Старосамбірському, Стрийському, Дублянському, Медиківському і Судовишлянському районах райкоми КП(б)У не виконують рішень ЦК і бюро обкому КП(б)У щодо покращення політичної підготовки «ястребків», а працівники, виділені райкомаами для ведення виховної роботи з особовим складом ВБ, зовсім не проводять занять. Наприклад, заввідділу агітації і пропаганди Стрийського РК КП(б)У А. Маковей за весь 1946 р. провів усього два заняття в закріпленому за ним ВБ с. Верчани, а призначений політруком цього підрозділу інструктор РК КП(б)У Чумаченко взагалі не провів жодної бесіди з бійцями. У ВБ с. Яблунівка цього ж району завідувач оргінструкторського відділу РК КП(б)У Каюк за цілий 1946 р. провів лише 3 заняття, останнє з них — у серпні. При цьому в батальйонах не було ні газет, ні журналів⁷¹. 24 грудня 1946 р. інструктор обкому КП(б)У В. Прокоф'єв повідомляв, що в Судовишлянському районі є 2 ВБ — в с. Варховичі (можливо, Вуйковичі. — Авт.) чисельністю 9 бійців і в с. Довгомостиська — 8 осіб, — однак бойова підготовка і політвиховна робота серед особового складу не ведеться. Більше того, в них не підібрано заступників командирів із політичної роботи⁷².

Недостатня увага місцевих карально-репресивних органів і партійних структур до належної організації ВБ зрештою вилилася в постійні *дисциплінарно-функціональні ускладнення*. Уже

⁶⁹ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 41.

⁷⁰ Сергійчук В. Десять буремних років. — С. 489.

⁷¹ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 8. — Спр. 265. — Арк. 159–161.

⁷² Там само. — Оп. 7. — Спр. 222. — Арк. 23–24.

14 листопада 1944 р. з'явилася постанова Меденицького РК КП(б) У «Про хід боротьби з бандерівськими бандами в районі», в якій зазначалося, що політично-виховна робота серед 300 бійців ВБ проводиться слабо, «внаслідок чого дисципліна серед бійців знаходиться на низькому рівні, а проведені операції по боротьбі з бандами були недостатні». З огляду на це, Меденицький райком зобов'язав начальника РО НКВД Тараненка дисциплінувати батальйон «з таким розрахунком, щоб та положена кількість бійців находилася повсякденно на безпосередній роботі по завданням в боротьбі проти банд, а не бовталася* без діла по Меденичах»⁷³. У постанові бюро Самбірського міськкому КП(б)У від 30 січня 1945 р., яка викривала незадовільну роботу місцевого міськвідділу НКВД, стверджувалося: «В складі винищувального батальйону зовсім відсутня дисципліна. Внаслідок бездіяльності і неповної завантаженості роботою, окремі бійці винищувального батальйону п'ячать, займаються мародерством серед населення сіл»⁷⁴. Про загальний стан дисципліни у ВБ на Дрогобиччині свідчить «Доповідна записка про оперативно-службову діяльність винищувальних батальйонів УНКВД у Дрогобицькій області (за грудень місяць 1944 р.)», де зафіксовано 8 порушень внутрішнього порядку: 4 порушення правил караульної служби, 1 самовільний відхід із розташування батальйону, 1 суперечка з командиром, 2 несвоєчасні появи на тривогу⁷⁵. Однак, на нашу думку, ці цифри не відображають ситуацію в усій повноті.

Низький рівень дисципліни та слабка організація ВБ на Дрогобиччині мали такі аж ніяк не епізодичні вияви.

По-перше, порушення «соціалістичної законності» у діях бійців ВБ. 5 грудня 1944 р. в. о. прокурора УРСР С. Шугуров, інформуючи секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка про діяльність у Комарнівському районі організованого винятково з поляків винищувального загону, зазначав, що бійці цього підрозділу ляляли і били місцевих мешканців-українців, відбирали їхнє майно, спалювали будівлі. Діяльність загону, за висновком прокурора, сприяла розпалюванню національної ворожнечі між українським і

* Так у тексті.

⁷³ Там само. — Оп. 2. — Спр. 125. — Арк. 41.

⁷⁴ Там само. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 128.

⁷⁵ Там само. — Арк. 11.

польським населенням (цей загін прозвали «польська поліція»⁷⁶). В середині січня 1945 р. секретар Дрогобицького обкому компартії С. Олексенко, накреслюючи «практичні заходи» на виконання рішення ЦК КП(б)У від 10 січня 1945 р. «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України», наводив низку випадків у Судовишлянському, Комарнівському, Ходорівському, Медиківському районах, коли бійці ВБ та офіцери органів НКВД та НКГБ підпалювали будинки, конфісковували майно, убивали без суду і слідства громадян, які не належали до «банд»⁷⁷. 23 лютого 1945 р. на закритих зборах партійних органів Журавненського району секретар РК КП(б)У Балан скаржився, що ВБ не ведуть боротьбу з «бандами», а займаються іншими справами, наприклад пияцтвом і хуліганством⁷⁸. З березня 1945 р. в м. Журавні 3 бійці ВБ, перебуваючи в «самоволці», спалили хату Степана Куцика⁷⁹. «Деякі з них («ястребків». — *Авт.*) навчилися вже рабуватися. В своєму селі звичайно цього нероблять, але роблять це на інших, де їх не знають»⁸⁰, — стверджувалося в повстанському звіті «Суспільно-політичний огляд терену (Дрогобиччини. — *Авт.*) від 1.11.1944 до 15.11.1945». Попри партійні постанови і рішення обкомів та райкомів щодо «зміцнення боездатності» ВБ, затвержені в листопаді 1945, квітні і жовтні 1946 рр., злочинні дії бійців ВБ, можливо в менших масштабах, але все ж таки мали місце. Як повідомляв в. о. прокурора Дрогобицької області Кравченко, 31 березня 1946 р. в с. Страшевичі Старосамбірського району 4 бійці ВБ на чолі з оперативними працівниками РО МВД Макаренком, Кругловим та Васильєвим під виглядом повстанців пограбували будинок місцевого селянина⁸¹. А 8 вересня 1946 р. більшовики зі «ястребками» грабували селян у с. Либохора Боринського району⁸².

По-друге, добровільна задача зброї українським повстанцям. У радянських документах майже не зафіксовано випадків роззброєння бійців ВБ у 1944 р. Натомість у «Довідці про заходи з

⁷⁶ Сергійчук В. *Десять буремних років.* — С. 170.

⁷⁷ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 30.

⁷⁸ Там само. — Спр. 49. — Арк. 179.

⁷⁹ Там само. — Спр. 46. — Арк. 73.

⁸⁰ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 302.

⁸¹ Сергійчук В. *Десять буремних років.* — С. 498.

⁸² ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 335.

виконання рішення оргбюро ЦК КП(б)У від 18 квітня 1946 р. щодо винищувальних батальйонів у Дрогобицькій області» (підписав 25 липня 1946 р. О. Сабуров) подано перелік таких акцій за 1945 і першу половину 1946 р. Так, у першому кварталі 1945 р. було зареєстровано 4 випадки роззброєння: у Новострілищанському районі (точно місцевість чи населений пункт не вказані) 2 січня 1945 р. «ястребки» віддали 3 гвинтівки, 23 січня — також 3 гвинтівки, 4 лютого — 11 гвинтівок; у Мостиському районі 25 січня 1945 р. бійці ВБ здали повстанцям аж 22 гвинтівки (загалом — 39 гвинтівок). У другому кварталі сталося 2 подібних випадки: у Сколівському районі 27 травня — 2 гвинтівки, у Судововишнянському 19 червня — 4 гвинтівки (загалом — 6 гвинтівок). Третій квартал теж позначився двома випадками роззброєння: в Рудківському районі 2 липня — 2 гвинтівки і в Дрогобицькому 3 серпня — 4 гвинтівки⁸³ (загалом — 6 гвинтівок). У четвертому кварталі мав місце 1 випадок — 1 грудня у Судововишнянському районі⁸⁴ повстанці забрали в «ястребків» 32 гвинтівки. Всього за 1945 р. відділи УПА відібрали в бійців ВБ 83 гвинтівки і 7 710 набоїв⁸⁵. Однак у цьому списку не названо, приміром, Комарнівського району, де 19 березня в с. Нове Село 18 бійців УПА роззброїли 19 «ястребків» на чолі з дільничним уповноваженим міліції Ромащуком (забрано 15 гвинтівок, 3 автомати, 1 ручний кулемет, 1 пістолет і 19 гранат)⁸⁶; Добромильського району, де 8 травня в с. Конів повстанці спалили хату бійців ВБ (там згоріли дільничний уповноважений Смірнов і міліціонер Дмитрієв) і роззброїли 4 «ястребків»⁸⁷; Нижанківського району, де в ніч на 21 квітня 30 повстанців у селах Пацьковичі, Боршевичі і Библо роззброїли 15 бійців ВБ (заходили до хати кожного «стрибка», дехто впускав їх і віддавав зброю добровільно, а декому виламували двері)⁸⁸; Дрогобицького району,

⁸³ Можливо, йдеться про випадок, що стався 2 серпня 1945 р. в с. Михайлівці Дрогобицького р-ну, де роззброєно 4 бійці ВБ Дрогобицького РО НКВД, які охороняли залізничний міст (ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 52. — Арк. 33).

⁸⁴ Можливо, йдеться про випадок, що стався 2 грудня 1945 р. в с. Волостків Судововишнянського р-ну, коли 40 повстанців роззброїли 16 бійців ВБ, а їх командира Мартинця розстріляли (ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 46. — Арк. 313).

⁸⁵ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 35–36.

⁸⁶ Там само. — Оп. 6. — Спр. 55. — Арк. 123–123в.

⁸⁷ Там само. — Спр. 50. — Арк. 29.

⁸⁸ Там само. — Оп. 7. — Спр. 219. — Арк. 51.

де 30 жовтня в с. Солець боївка роззброїла 6 «стрибків», а їхнього командира розстріляла⁸⁹.

Згідно з довідкою О. Сабурова, за перше півріччя 1946 р. сталися такі випадки роззброєння «бандитами» бійців ВБ: у с. Боневичі Добромільського району 3 квітня повстанці роззброїли 5 «ястребків», забрали 5 гвинтівок і 1 автомат, у с. Ляцьке (зараз Соляноватка. — *Авт.*) того ж району забрали 16 гвинтівок; у с. Млиниська Журавненського району 29 квітня роззброєно 7 бійців ВБ, забрано 6 гвинтівок та 1 автомат; у с. Голишів того ж району 4 травня роззброєно 6 бійців ВБ, забрано 6 гвинтівок; у с. Липовець Дрогобицького району 26 березня роззброєно 10 бійців ВБ, забрано 10 гвинтівок; у с. П'яновичі Самбірського району 8 березня роззброєно 7 бійців ВБ, забрано 7 гвинтівок; у с. Баківці Новострілицанського району 26 лютого роззброєно 7 бійців ВБ, забрано 7 гвинтівок; у с. Жупани Славського району 13 травня роззброєно 12 бійців ВБ, забрано 11 гвинтівок і 1 автомат; у с. Тамановичі Крукеницького району 14 квітня роззброєно 9 бійців ВБ, забрано 9 гвинтівок. Загалом з 1 січня до 1 липня 1946 р. в області сталося 9 випадків роззброєння повстанцями бійців ВБ, відібрано 77 гвинтівок і 3 автомати⁹⁰. Однак і цей перелік не є повним. Зокрема, не згадано про напад повстанців на с. Вацевичі Дрогобицького району, де 29 квітня 1946 р. бійці ВБ В. Стільма та Н. Янік віддали зброю (12 гвинтівок, 1 автомат і ручний кулемет), яку охороняли (щоправда, цьому передував невеликий бій, внаслідок якого було вбито вартового Косака)⁹¹. В середині травня 1946 р. боївка 'Крука' в с. Голобутів Стрийського району роззброїла більшовиків та «стрибків» і здобула 2 автоматичні зарядки та 8 крісів⁹².

Роззброєння бійців ВБ повстанськими відділами відбувалося і в наступні роки. Зокрема, у ніч на 8 вересня 1947 р. в с. Купятичі Нижанківського району 5 повстанців роззброїли 7 бійців ВБ⁹³; 2 квітня 1948 р. в с. Сусідовичі Старосамбірського району «ястребків» роззброїла боївка 'Пугача'⁹⁴; 27 травня 1948 р. в

⁸⁹ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 260.

⁹⁰ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 37.

⁹¹ Там само. — Спр. 219. — Арк. 44.

⁹² ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 299зв.

⁹³ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 8. — Спр. 265. — Арк. 143.

⁹⁴ Там само. — Оп. 9. — Спр. 145. — Арк. 37.

с. Береги Долішні Нижньоустрицького району підпільники роззброїли 5 бійців ВБ⁹⁵. Щоправда, далеко не завжди роззброєння було добровільним, траплялися випадки, коли бійці ВБ чинили опір. Наприклад, 28 квітня 1946 р. 7—10 повстанців спробували роззброїти «ястребків» у с. Дроховичі Новострілицького району. Але ті дали бій, убили одного повстанця і одного поранили. Подібна ситуація склалася 28 травня 1946 р. в с. Головеське Турківського району, де бійці ВБ, вступивши в бій з повстанцями, завдали їм втрат⁹⁶.

По-третє, *невиконання наказів командування та саботування обов'язків*. З огляду на кримінальну відповідальність за подібні дії, такі випадки траплялися не вельми часто. «Ястребки» інколи відмовлялися воювати з повстанцями, стріляти в них. Так, під час нападу сотні «Крилаті» на райцентр Журавно 13 січня 1945 р. 8 бійців ВБ відмовилися брати участь у бою, розбіглися хто куди, залишивши повстанцям 15 гвинтівок⁹⁷. 3 грудня 1945 р. в с. Баличі Мостиського району 10 бійців ВБ, відмовившись виконувати накази, покинули в сільраді зброю і розійшлися по домівках⁹⁸. А в липні 1946 р. в селах Соколова Воля, Гощівчик і Людина Нижньоустрицького району емведисти роззброїли три групи ВБ загальною чисельністю 20 бійців, які «не виправдали себе в боротьбі з бандитами». Річ у тім, що групі «ястребків» с. Соколова Воля було наказано знищити «бандита» на прізвище Кордош. Але ті, хоч і мали можливість це зробити, не виконали наказу⁹⁹. Цікавий випадок трапився у Славську, де 12 червня 1945 р. 17 «стрибків» не лише покинули службу, але й звільнили 28 заарештованих родин, призначених до вивезення в Сибір (за радянськими даними, це відбулося в ніч на 14 червня)¹⁰⁰.

По-четверте, *перехід бійців ВБ до УПА*. Уже в грудні 1944 р. керівництво управління НКВД Дрогобицької області зафіксувало факт переходу в «банду» 6 бійців ВБ¹⁰¹. 27 березня 1945 р.

⁹⁵ Там само. — Спр. 144. — Арк. 14.

⁹⁶ Там само. — Оп. 7. — Спр. 221. — Арк. 33; Там само. — Спр. 219. — Арк. 30.

⁹⁷ Там само. — Оп. 6. — Спр. 46. — Арк. 22.

⁹⁸ Там само. — Спр. 53. — Арк. 167.

⁹⁹ Там само. — Оп. 7. — Спр. 222. — Арк. 6.

¹⁰⁰ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 242; ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 50. — Арк. 141.

¹⁰¹ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 11.



*Старший лейтенант НКВД М. С. Краснослободцев
під час антиповстанської акції в Карпатах*

в Комарнівському районі від рук повстанців загинула група радянсько-партійного активу, а в полон потрапило 15 бійців ВБ. Через два дні 4 бійців відпустили, а 11 не повернулися — найімовірніше, вони приєдналися до повстанців¹⁰². 14 квітня 1945 р. в с. Коростенко Хирівського району повстанці вбили оперуповноваженого Хирівського РО НКВД А. Дерюгіна. Слідство встановило, що цьому посприяли бійці ВБ Мацишин, Шершіет (*sic!*) та Деркач, які пішли в «банду»¹⁰³. У ніч на 30 травня 1945 р. в с. Млиниська Жұравненського району 6 бійців ВБ (зокрема Кузів і Олеськів), убивши дільничного уповноваженого РО НКВД Дятлова та «ястребка» Свірського, взяли кулемет, автомат і 6 гвинтівок та приєдналися до УПА¹⁰⁴. Особливо гучний перехід «ястребків» в УПА відбувся 9 червня 1945 р. неподалік с. Гаї Нижні Дрогобицького району. Оперативна група Дрогобицького РО НКВД, що складалася

¹⁰² ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 49. — Арк. 145.

¹⁰³ Там само. — Спр. 46. — Арк. 182.

¹⁰⁴ Там само. — Спр. 56. — Арк. 139.

з 15 бійців ВБ на чолі з оперуповноваженим Боженовим і дільничним уповноваженим Шінтеревим, рухалися з Гаїв Нижніх до с. Раневичі. Проїшовши ліс, бійці почали стріляти в Боженова і поранили його в ногу, однак він кинув у гранату і сховався в лісі. Намагалися вони вбити і Шінтерева, але той утік. Опісля 11 «ястребків» (Дмитро Сольвар, Роман Николайський, Іван Даньків, Павло Борис, Микола Бойко, Федір Глобин, Степан Добуш, Петро Ляхович, Володимир Черховський, Олексій Зубицький, Іван Ваньків) подалися в ліс зі зброєю (1 ручний кулемет, 9 гвинтівок, 12 гранат, близько 1 тис набоїв). Інші 4 бійці (М. Грабер, П. Василенко, Г. Федис, С. Павлів) наступного дня з'явилися в РО НКВД, а 11 червня туди ж прийшов І. Ваньків, який був «секретним осведомителем» у ВБ. Він доповів, що організатором втечі є кулеметник Роман Николайський (родом із с. Унятичі), та повідомив про спробу втікачів об'єднатися з боївкою с. Гаї Нижні. Проте втікачів не прийняли, а скерували на перевірку до боївки СБ. Цього ж дня повернулися ще три бійці (С. Добуш, П. Ляхович і О. Зубицький), а інші 7 залишилися в УПА¹⁰⁵.

Як бачимо, перехід «ястребків» в УПА часто супроводжувався нападами і ліквідацією командирів, оперативних працівників НКВД, дільничних міліціонерів. З цього приводу С. Олексенко у довідці для ЦК КП(б)У «Про стан боротьби з бандами українсько-німецьких націоналістів 15 травня 1945 р.» писав: «Я не вношу ніяких пропозицій, але є факти, коли ястребки убивають дільничних уповноважених»¹⁰⁶. Так бійці ВБ виявляли своє справжнє ставлення до радянської влади і водночас намагалися заручитися довірою відповідних структур українського підпілля, передовсім СБ ОУН.

По-п'яте, *проникнення підпільників у ряди «ястребків»*. У лютому 1945 р. 12 повстанців із с. Літиня Меденицького району, серед них Михайло Козак, Микола Паньків, Микола Шевців, Микола Кузів, Іван Копелів, Микола Харів, за наказом командування на один місяць вступили в «ястребки». У ніч на 28 березня 1945 р. референт СБ Меденицького районного проводу ОУН Михайло Харів — ‘Шугай’ організував переведення цих псевдострибків

¹⁰⁵ Там само. — Спр. 51. — Арк. 11; Там само. — Спр. 56. — Арк. 109–110.

¹⁰⁶ Там само. — Спр. 50. — Арк. 40.

знову в підпілля. Це ж було зроблено з 14 бійцями ВБ з с. Грушів у ніч на 30 березня (імовірно, вони теж були повстанцями)¹⁰⁷. «Засміченість» ВБ ненадійними бійцями, які співпрацювали з підпіллям, відзначали й радянські чиновники. Так, під час наради секретарів РК КП(б)У, начальників райвідділів НКВД і НКГБ при Дрогобицькому обкомі компартії 1 лютого 1945 р. уповноважений ОК КП(б)У у Стрілківському районі Мазурцев зазначив, що серед «істребків» є інформатори, які попереджають повстанців, про операції НКВД, і запропонував: «Треба розчистити ці винищувальні батальйони. По списку лічиться 151 чоловік*, а як треба йти на операцію — є 40, — той хворий, а той може і в банді»¹⁰⁸. Прикладом активної співпраці «ястребків» з повстанцями є випадок, що трапився 30 квітня 1945 р. в с. Новосілки Медиківського району. Там повстанці вбили дільничного уповноваженого Кейбіса. Виявилося, що «допомогли» в цьому два бійці ВБ — Андрій Козак і Володимир Дрогобицький, які були членами ОУН і тримали зв'язок з підпіллям¹⁰⁹. Характерною є і доля повстанця Володимира Хоми, котрий з осені 1945 р. був у підпіллі, потім раптом став бійцем ВБ і навіть членом ВЛКСМ с. Коневичі (можливо, Конів. — *Авт.*) Добромильського району. Він зумів передати повстанцям 12 протитанкових гранат, гвинтівку, а 2 квітня 1946 р. — легкий німецький кулемет. Також він повідомляв підпільників про чисельність ВБ, місце розташування штабу. Саме за його наводом повстанці розгромили цей штаб, убили командира і трьох «ястребків»¹¹⁰.

Ці та подібні факти сформували доволі негативне ставлення радянсько-партійного керівництва області до діяльності ВБ. Під час уже згаданої наради секретарів РК КП(б)У, начальників райвідділів НКВД та НКГБ при Дрогобицькому обкомі КП(б)У, яка відбулася 1 лютого 1945 р., О. Сабуров зазначив, що йому доповідають

¹⁰⁷ Галів М. Село Літиня в умовах національно-визвольного руху під проводом ОУН-УПА // «Здобудеш... або загинеш» / Зб. спогадів та наук. праць про національно-визвольну боротьбу в 1940–1950-х рр. на Дрогобиччині. — Дрогобич, 2003. — С. 160–161; Галів М., Ільницький В. Михайло Харів — «Шугай»: життєпис оунівця. — Дрогобич, 2008. — С. 56.

* Так у тексті.

¹⁰⁸ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 43. — Арк. 9.

¹⁰⁹ Там само. — Спр. 56. — Арк. 37–38, 153–154.

¹¹⁰ Там само. — Оп. 8. — Спр. 263. — Арк. 86.

про бездіяльність і розклад ВБ¹¹¹. Тоді ж секретар Журавенського РК КП(б)У П. Обушний, говорячи про боротьбу з повстанцями, зауважив: «Скільки “істребків” не послали (на антиупівські операції. — *Авт.*), нічого не виходило»¹¹². А 25 березня 1946 р. партійне керівництво Стрийського району констатувало: ВБ «активності в операціях не виявляють. Керівники операцій використовують їх на другорядних ролях»¹¹³. У повстанському звіті за червень 1946 р. також йшлося про те, що в Турківському районі «істребительні батальйони не активні»¹¹⁴.

Безумовно, такий стан речей пояснювався не лише небажанням бійців ВБ воювати з повстанцями, якими часто були їхні односельці та родичі, а й *цілеспрямованими заходами українського підпілля проти «стрибків»*. Повстанці використовували як пропаганду, так і військові дії та індивідуальний терор. Перші пропагандивні звернення до бійців ВБ датуються вже 1944 р. В одному з них оунівці, попередньо порівнявши «стрибків» з Юдою, яничарами і єврейською міліцією, закликали: «Істребители! В кого ще не вмерла особиста й національна честь, хай сей час виступить з істребителей хоч би ціною власного життя, бо в противному разі вал революції розтратить вас з корінням»¹¹⁵. Особливо активна психологічна атака на бійців ВБ була проведена в червні 1945 р. В області, зокрема Славському і Боринському районах, були розповсюджені листівки такого змісту: «ВІДОЗВА. З днем 8.6.45 р. наказується стрібкам перестати ворожу роботу в НКВД, забрати зброю, повбивати більшовистську сволоту і перейти на сторону УПА. Вам проступки будуть прощені [якщо] зголоситься дня 20.6.1945 р., но коли цього не виконаєте будим уважати вас ворогами своєї нації і повидем проти вас кроваву боротьбу»¹¹⁶.

Свої заклики повстанці підкріплювали особистими попередженнями. Так, 6 липня 1945 р. в с. Болехівці Дрогобицького району приблизно 100 повстанців перевірили кожен будинок бійців ВБ, попередивши їхні родини: коли протягом трьох днів «стрибки» не

¹¹¹ Там само. — Оп. 6. — Спр. 43. — Арк. 51.

¹¹² Там само. — Арк. 30.

¹¹³ Там само. — Оп. 7. — Спр. 222. — Арк. 2.

¹¹⁴ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 278.

¹¹⁵ Сергійчук В. Десять буремних років. — С. 184.

¹¹⁶ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 51. — Арк. 23; Там само. — Спр. 56. — Арк. 162.

перейдуть в УПА або не повернуться працювати на своїх господарствах, то їхні сім'ї будуть знищені¹¹⁷. Інколи повстанці використовували й привселюдні страти «ястребків». Зокрема, 19 червня 1945 р. в с. Орявчик Славського району поблизу будівлі сільради було публічно повішено бійця ВБ Данькевича¹¹⁸. Така ж доля спіткала бійця ВБ Іваськіва — його повстанці (близько 40 вояків) повісили на телеграфному стовпі біля сільради с. Унятичі Дрогобицького району в серпні 1945 р.¹¹⁹. Секретар Дрогобицького обкому С. Олексенко 5 липня 1945 р. в «Довідці про ставлення банд до бійців винищувальних батальйонів» відзначив, що такі факти «були по районах області неодноразово» і ця політика залякування й терору щодо бійців ВБ «має свої результати серед нестійких елементів з місцевих мешканців». Він наводив як приклад уже згаданий перехід в УПА 7 «ястребків» біля с. Гаї Нижні (9 червня 1945), а також зауважував, що в Дрогобицькому районі вже 14 «ястребків» старшого віку покинули службу і «пішли на виробництво»¹²⁰.

Збройна боротьба повстанців з «ястребками» також почалася одразу з появою ВБ. Відповідно до радянських даних, за період від серпня 1944 р. до 23 березня 1945 р. в Дрогобицькій області загинуло 140 командирів і бійців ВБ. Зауважимо, що втрати інших структур за цей період були значно меншими: серед працівників НКВД і НКГБ — 43 особи, серед радянсько-партійного активу — 97, серед командирів і бійців Червоної армії — 108 осіб¹²¹. Лише протягом грудня 1944 р. на Дрогобиччині повстанці знищили 27 «стрибків»¹²². А з 18 січня до 23 березня 1945 р. загинуло 42 бійці ВБ, із них найбільше — в Турківському районі (11 осіб)¹²³. У Комарнівському районі в січні 1945 р. було вбито 1 бійця ВБ, в лютому — жодного, в березні — 7, у квітні — знову 1¹²⁴.

Боївки УПА часто практикували напади на станиці ВБ у селах. Так, у ніч на 30 квітня 1945 р. 30 повстанців, озброєних ручними

¹¹⁷ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 51. — Арк. 37.

¹¹⁸ Там само. — Арк. 23; Там само. — Спр. 56. — Арк. 162.

¹¹⁹ Там само. — Спр. 46. — Арк. 247.

¹²⁰ Там само. — Спр. 51 — Арк. 23; Там само. — Спр. 56. — Арк. 162.

¹²¹ Там само. — Спр. 49. — Арк. 121.

¹²² Там само. — Спр. 47. — Арк. 5.

¹²³ Там само. — Спр. 49. — Арк. 88.

¹²⁴ Там само. — Спр. 56. — Арк. 245.

кулеметами, автоматами і гранатами, оточили в с. Грабівниця Добромільського району приміщення сільської ради, де перебувало 8 бійців на чолі з дільничним уповноваженим РО НКВД Камінським. Після короткого бою повстанці підпалили будівлю сільради, а також хати «ястребків» Роспендовського і Сікорського¹²⁵. 12 квітня 1945 р. в с. Вовча Долішня Добромільського району 5 повстанців напали на станицю бійців ВБ, вбили вартового і забрали 7 гвинтівок¹²⁶. 18 квітня 1945 р. в с. Красівка Хирівського району повстанці знову ж таки обстріляли і закидали гранатами будинок, де перебували бійці ВБ¹²⁷. У липні 1945 р. було ліквідовано станицю «ястребків» і в с. Брониця, що за 8 км від Дрогобича, при цьому вбито трьох із них, здобуто 3 гвинтівки та 1 автомат¹²⁸. 23 серпня 1946 р. в с. Верхнє Висоцьке Боринського району боївка СБ здійснила напад на станицю «ястребків», внаслідок чого вбито Семена Черпаніка і поранено командира ВБ Мирона Височанського, здобуто кулемет і 5 гвинтівок¹²⁹.

Внаслідок таких дій у багатьох селах Дрогобиччини ВБ просто перестали існувати. Оунівський «Суспільно-політичний огляд за м. червень 1945 р. (Дрогобиччина)» свідчить, що «стрибки» «В більшості зникли з сіл. Так відділи як і куці вдарили по них сильно. Цілком нема вже їх в районі Підбуж, Дрогобич, докінчують їх в Турці, Борині, Стрільках. Є повністю в районах Меденичі, Дубляни. В цих районах стрибки мали станиці в кожному другому селі. В с. Улично (Дрогобич) з 80 стрибків залишилося 8 і ті сидять у Дрогобичі, в с. Кропивник і Гаї (Дрогобич) самі стрибки пострілили енкаведистів. Їх стрибки або криються, або пішли в ЧА, чи арештовані. Була це страшна язва яка тероризувала місцеве населення і гірше поводитася як більшовики. Зараз рештки їх постягали до району та рекрутують нових з міського населення»¹³⁰. В іншому повстанському звіті (червень 1946) вказано, що в Самбірському районі повстанці провели акцію проти «стрибків». «В деяких селах їх роззброїли наші повстанці а в деяких — більшовики, котрі

¹²⁵ Там само. — Арк. 28.

¹²⁶ Там само. — Спр. 49. — Арк. 195.

¹²⁷ Там само. — Арк. 216.

¹²⁸ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 249.

¹²⁹ Там само. — Т. 78. — Арк. 327.

¹³⁰ Там само. — Т. 71. — Арк. 318.

боятися, щоб повстанці не забрали зброю. Стрибки зі зброєю залишилися в таких селах: Дубровка — 35 осіб, Бісковичі — 20, Баранівці — 24, Дананичі (? — *Авт.*) — 12, Радловичі (зараз Ралівка. — *Авт.*) — 10»¹³¹. Мабуть, завдяки таким успіхам в українського підпілля з'явилася надія на остаточну ліквідацію ВБ. Можливо, саме тому провідник Дрогобицької області Іван (Мирослав) Лаврів — 'Богун' у вересні 1946 р. видав розпорядження, у якому в одному з розділів передав наказ Крайового проводу ОУН «до останку розгромити істребків»¹³². Звісно ж, це розпорядження в підсумку не було виконано.

Радянські спецоргани, аналізуючи заходи українських повстанців у боротьбі з «ястребками», відзначали прагнення залякати погрозами на кшталт: «знищимо сім'ю»¹³³. Безумовно, такі погрози могли мати місце, однак повстанські документи свідчать, що провідники підпілля забороняли ліквідувати сім'ї «стрибків». Зокрема, у вбитого 9 червня 1945 р. в с. Стебельник (?) Нижньо-устрицького району повітового провідника ОУН 'Духа' знайшли інструкцію за підписом 'Дона', в якій наказувалося: розігнати на терені всіх бійців ВБ; тих, які не підкоряються, — розстрілювати, їхніх родичів не знищувати¹³⁴. Звісно, під час бою чи ексекутивних акцій могли постраждати і родичі «ястребків». Наприклад, під час згаданого бою в с. Грабівниця Добромільського району (30 квітня 1945) загинули дружина і дворічна донька бійця ВБ Роспендовського¹³⁵. В с. Гримно Комарнівського району 21 січня 1947 р. повстанці ліквідували бійця ВБ Антона Хмельницького, при цьому вони вбили його сестру Анну¹³⁶. Щоправда, радянські документи повідомляють про знищення десятків сімей «істребків». Зокрема, у спецінформації «Про теракти і бандпрояви в Дрогобицькій області» прокурора Кригіна від 15 червня 1945 р. сказано, що повстанці (велика «банда» — 800 осіб) зі Станіславщини 7 червня в с. Комарники Боринського району вбили 12 жінок — дружин бійців ВБ¹³⁷.

¹³¹ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 78. — Арк. 292.

¹³² ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 7. — Спр. 220. — Арк. 132.

¹³³ Див.: Там само. — Оп. 6. — Спр. 51. — Арк. 23; Там само. — Спр. 56. — Арк. 162; Там само. — Спр. 51. — Арк. 37; Там само. — Спр. 56. — Арк. 181.

¹³⁴ Там само. — Оп. 6. — Спр. 46. — Арк. 190.

¹³⁵ Там само. — Спр. 56. — Арк. 28.

¹³⁶ Там само. — Оп. 8. — Спр. 264. — Арк. 37.

¹³⁷ Там само. — Оп. 6. — Спр. 56. — Арк. 152.

У цей час Дрогобиччиною справді рейдував станіславівський курінь «Підкарпатський» (у складі двох сотень), але ліквідація його стрільцями беззахисних жінок, як і зафіксована кількість «бандитів», викликають сумнів і підозру про причетність до цієї події спецбоїв НКВД чи НКГБ.

Повстанці, як уже зазначалося, вдавались до терору щодо «ястребків», і полягав він не лише у погрозах та вбивствах, а й у знищенні осель і господарств. Зокрема, в ніч на 28 листопада 1945 р. в с. Ракове Старосамбірського району повстанці спалили 10 хат, які належали бійцям ВБ¹³⁸. 27 серпня 1946 р. те саме відбулося в с. Мала Волосянка Стрілківського району — спалено 7 хат бійців ВБ¹³⁹. Траплялося, що українські підпільники знищували навіть колишніх «ястребків». До прикладу, в ніч на 18 травня 1945 р. в с. Підгайчики Рудківського району вбито колишнього бійця ВБ (прізвище невідоме), поляка за національністю¹⁴⁰, в ніч на 17 грудня 1945 р. в с. Ясениця Сільна Дрогобицького району повішено колишнього бійця ВБ Івана Шифурка¹⁴¹, а 29 серпня 1947 р. в Дрогобичі боївар СВ Дублянського району Д. Хоркавців ліквідував сексота й экс-«стрибка» Дем'яна Греха (при цьому випадково загинула його дочка)¹⁴². З іншого боку, бійці українського підпілля неодноразово відпускали полонених «стрибків» після відповідної розмови. Так було, зокрема, з 12 бійцями ВБ, які потрапили в полон 27 березня 1945 р. біля с. Колодруби Комарнівського району внаслідок нападу повстанців на опергрупу РО НКВД¹⁴³.

Таке ставлення підпілля ОУН та підрозділів УПА до бійців ВБ, звісно, не могло не позначитися на боєздатності цих формувань. Однак не слід вважати, що ВБ постійно виконували роль «хлопчиків для биття». Вони інколи мали певні успіхи в протистоянні українським повстанцям, особливо після того, як наприкінці 1944 — на початку 1945 рр. усі ВБ було переведено на казарменне становище. Лише протягом грудня 1944 р. силами ВБ Дрогобицької області було організовано 98 засад, 140 облав у населених

¹³⁸ Там само. — Спр. 53. — Арк. 142.

¹³⁹ Там само. — Оп. 7. — Спр. 220. — Арк. 20—21.

¹⁴⁰ Там само. — Оп. 6. — Спр. 56. — Арк. 20.

¹⁴¹ Там само. — Спр. 53. — Арк. 211.

¹⁴² Там само. — Оп. 8. — Спр. 264. — Арк. 19.

¹⁴³ Там само. — Оп. 6. — Спр. 56. — Арк. 62—63.

пунктах, 42 прочісування лісів, 233 операції на завдання органів НКВД. Стрийський ВБ за цей час ліквідував 26 «бандитів», а Боринський — 49¹⁴⁴. Лише 25 грудня 1944 р. група Меденицького ВБ (25 бійців) разом із кінним загonom міліції (13 осіб) у с. Ковело (мабуть, Кавське. — *Авт.*) вбили у бою 35 і поранили 37 повстанців, а 27 грудня 1944 р. взвод Боринського ВБ (18 бійців) за підтримки 20 прикордонників знищив 25 повстанців біля с. Красне¹⁴⁵. І якщо згадані групи ВБ діяли за підтримки інших радянських підрозділів, то взвод Славського ВБ (56 осіб) під командуванням молодшого лейтенанта Корчаковського в с. Орява витримав бій з відділом УПА чисельністю 140—150 осіб, убивши 12 і поранивши 19 повстанців¹⁴⁶.

Подекуди ВБ виявлялися доволі ефективними в охороні населених пунктів чи підприємств і установ. Наприклад, у лютому—березні 1945 р. бійці ВБ чотири рази відбивали напади підпільників на залізничні мости (за це навіть нагородили трьох «ястребків» із с. Рихтичі Дрогобицького р-ну)¹⁴⁷. Уночі 9 грудня 1945 р. в с. Солонсько Дрогобицького району 10 бійців новоствореного ВБ на чолі з командиром Чушаком та дільничним уповноваженим РО НКВД Урбаном відбили напад повстанської боївки і вбили одного повстанця¹⁴⁸. Вдалось «ястребкам» відбити напад повстанців на радгосп цукрового комбінату «Садки» Ходорівського району, що відбувся 26 грудня 1945 р.¹⁴⁹. Щоправда, в таких боях «ястребки» інколи зазнавали відчутних втрат. Зокрема, взвод Підбузького ВБ 17 травня 1945 р. 2,5 год. відбивав напад групи повстанців на с. Новий Кропивник (доки не отримав допомогу від прикордонників), але втратив 13 осіб убитими¹⁵⁰.

Інколи радянські спецоргани використовували бійців ВБ з провokatивною метою. Зокрема, як свідчать повстанські документи, 26 серпня 1946 р. в селах Молдавсько (?) і Риків Славського району 14 «стрибків» на чолі з дільничним міліціонером Кавчинським уночі заходили в хати до селян і, вдаючи з себе українських повстанців, вітали людей вигуком «Слава Україні!» Тих, хто, не відчувши

¹⁴⁴ ДАЛО. — Ф. 5001. — Оп. 6. — Спр. 47. — Арк. 8.

¹⁴⁵ Там само. — Арк. 9.

¹⁴⁶ Там само.

¹⁴⁷ Там само. — Спр. 49. — Арк. 126зв.

¹⁴⁸ Там само. — Оп. 7. — Спр. 218. — Арк. 41–42.

¹⁴⁹ Там само. — Арк. 42.

¹⁵⁰ Там само. — Оп. 6. — Спр. 56. — Арк. 153.

підступу, дозволив собі відповісти, було побито¹⁵¹. 22 жовтня 1946 р. в лісі поблизу с. Монастирець Самбірського району переодягнені в повстанців «ястребки» з Підбузького району зустріли селянина, який рубав дрова, і, втершись у довіру, розпитали його про зв'язки з повстанцями. Селянин, нічого не підозрюючи, розповів про двох людей із села, які контактували з підпіллям. Цього ж вечора «ястребки» їх заарештували¹⁵².

Однак успіхи бійців ВБ в боротьбі з повстанцями були не вельми частими. Низьку боєздатність ВБ констатували на нараді секретарів обкомів КП(б)У та начальників управлінь МВД і МГБ за участю першого секретаря Л. Кагановича (Львів, 23 квітня 1947), тоді було висунуто пропозицію розпустити ВБ¹⁵³. Зрештою, під час аналогічної наради, яка відбулася також у Львові рівно через рік, перший секретар компартії України М. Хрущов, з огляду на те, що ВБ, по суті, «не ведуть ніякої роботи зараз зі знищення банд, а несуть головним чином охоронну службу при колгоспах, МТС та інших господарствах», запропонував передати ВБ зі структур МГБ до МВД. Це питання він відклав до ухвалення спеціальної постанови ЦК КП(б)У, але наголосив, що на місцях потрібно негайно підпорядкувати ВБ дільничним уповноваженим міліції¹⁵⁴. Незабаром (27 квітня 1948) Дрогобицький обком провів нараду міськкомів та райкомів партії, районних відділів МВД і МГБ, на якій вирішили подати ЦК компартії пропозицію зобов'язати МГБ передати, а МВД прийняти ВБ з особовим складом, озброєнням, оперативними штатами і перейменувати їх у групи охорони громадського порядку¹⁵⁵. Відповідна постанова ЦК КП(б)У «Про поліпшення масово-політичної роботи, подальший розвиток колгоспного будівництва та ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» побачила світ 1 червня 1948 р. Відтепер колишні ВБ, що перейшли під контроль МВД, мали виконувати охоронні функції, переважно в колгоспах сіл¹⁵⁶.

¹⁵¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 78. – Арк. 335.

¹⁵² Там само. – Т. 78. – Арк. 365.

¹⁵³ Сергійчук В. Десять буремних років. – С. 582–583.

¹⁵⁴ ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 9. – Спр. 145. – Арк. 112–113.

¹⁵⁵ Там само. – Арк. 18.

¹⁵⁶ Сергійчук В. Самі себе звоювали. – С. 7–8.

Підсумовуючи, зазначимо, що, попри невисокий рівень бойової активності та малу ефективність, ВБ відіграли свою роль у боротьбі радянської влади з українським визвольним рухом. Принаймні вони частково відтягували на себе сили повстанців та бойові і пропагандистські ресурси підпілля, а сам факт їхнього існування вносив розкол в українське суспільство. Зважаючи на це, можна погодитися з думкою Д. Веденєєва і Г. Биструхіна, що через широку участь парамілітарних формувань посилювався громадянський характер протистояння в Західній Україні¹⁵⁷.

Розглянувши діяльність ВБ у Дрогобицькій області протягом 1944—1948 рр., ми все ж далекі від думки, що ця проблема вичерпана. Тематикою подальших досліджень має стати діяльність груп охорони громадського порядку в 1948—1954 рр. на Дрогобиччині та в інших регіонах Західної України, а також методи, особливості та результати боротьби ОУН і УПА проти парамілітарних формувань.

¹⁵⁷ *Веденєєв Д., Биструхін Г. Двобій без компромісів. — С. 334.*